



Psykologiske effekter, som har betydning for undervisere

Uddrag af Kaj Spelling: Pædagogiske vurderingsproblemer, København 1971

Halo - effekten

Denne effekt er opkaldt efter det engelske ord "halo", der betyder glorie eller stråleglans. Effekten er beskrevet af den amerikanske psykolog Edward Thorndike (1874 – 1949), og betegner den kendsgerning, at en given vurdering kan få en positiv eller negativ afsmitning på en anden vurdering. En beskrivelse af for eksempel et karaktertræk hos et menneske smitter af på beskrivelsen af helt andre personlighedstræk hos det samme menneske ved senere beskrivelser, som er foretaget af samme vurderende person. Man kan altså forestille sig, at effekten virker ud fra en beskrivelse af et lille område, der påvirker helheden, eller omvendt ud fra helheden, der så påvirker vurderingen af delene. Kombinationer kan også forekomme. Opleves en elev for eksempel som velbegavet, velsoigneret og positiv, kan dette eller disse forhold påvirke bedømmelsen af elevens præstationer på de faglige områder. Der er lagt en "glorie" om elevens præstationer på baggrund af en eller anden form for (meget usikker) førstegangs opfattelse. Også det modsatte kan gøre sig gældende, og en sådant negativ indfaldsvinkel vil det ofte være vanskeligt for eleven at ændre hos sin lærer.

Halo - effekten tenderer altså mod en vis rigiditet i vurderingerne, idet der hos bedømmeren sker en kobling af visse generaliserende egenskaber og karaktertræk med visse tilfældige fremtrædelsesformer, for eksempel en sjuksket håndskrift.

Det er klart, at underviseren må være meget opmærksom på denne "blændværkseffekt". Den formative, interne evaluering må hele tiden være åben over for nye muligheder hos eleven. Man må ikke dømme elever på forhånd. For man kan komme rigtigt galt af sted med det.

Se f.eks. casen om Lærer Jørgen og eleverne Jeppe, Lærke og Sune i Profession Lærer. Metodik, 7. udgave kapitel 2 side 27 - 29

Rosenthal - effekten

Bedst kendt af effekterne er vel nok Rosenthaleffekten eller den selvopfyldende profeti. Den er opkaldt efter en amerikansk psykolog Robert Rosenthal (f.1933). Effekten er først udforsket eksperimentelt og senere verificeret i forbindelse med skoleelever. Eksperimentelt påviste Rosenthal, at forsøgslederens forventninger påvirkede forsøgsresultaterne. Dette skete endog i dyreforsøg. Han startede med to hold rotter og to hold studerende. Det ene hold studerende fik et hold rotter, og fik at vide, at det var meget kvikke¹ rotter. I tests nogle uger senere viste det sig, at de "kvikke" rotter var blevet kvikkere.

¹ Rotterne var ikke en dyt kvikkere end rotterne i den anden gruppe.



I forbindelse med undervisning testede Rosenthal og hans medarbejdere 650 elever i tidlig skolealder. Derefter udvalgte de helt tilfældigt 20 pct. af børnene i hver klasse. De respektive lærere fik at vide, at man på grund af testresultaterne kunne forudsige, at de udvalgte børn ville fremvise usædvanlig intellektuel fremgang eller tilbagegang allerede i løbet af 12 måneder. Et år senere testedes børnene igen, og resultaterne tydede på, at de udpegede børn havde en fremgang, der svarede til lærernes forventninger - og altså lå ud over, hvad man normalt ville kunne forvente af tilfældigt udvalgte børn i en klasse.

Rosenthal offentliggjorde sine resultater i 1968. Gennemprøvet flere gange af andre med samme resultat, men viser ingen virkning, hvis parterne på forhånd kender til effekten.

Forsøgene blev senere stoppet af etiske årsager.

Rosenthals² egen forklaring på fænomenet er en henvisning til lærerens kommunikation til eleverne på bevidste som ubevidste niveauer. Der er altså tale om en totalkommunikation, der på afgørende punkter afviger alt efter om der er tale om positive eller negative forventninger. Rosenthaleffektens betydning for undervisning er selvsagt væsentlig. Ikke mindst i forbindelse med lærerskift eller skoleskift, hvis 'nissen' flytter med, den såkaldte stempelingseffekt. Skole 1 kalder Børge for dum og doven, og skole 2 vil modtage Børge som dum og doven.

Zeigarnik - effekten

Denne effekt tilskrives Bluma v. Zeigarnik (1900 – 1989) en russisk psykolog³, der opdagede, at uafsluttede opgaver huskes bedre end afsluttede opgaver. Afbrydelsen af opgaven skal være foregået på neutral og ikke-frustrerende måde. Eksperimenterne omkring zeigarnik-effekten er senere videreført i USA, og som et eksempel kan nævnes eksperimenter, hvori indgik tre grupper: gruppe A fik lov til at fuldføre opgaverne, gruppe B blev afbrudt på en neutral og rolig måde, og gruppe C blev afbrudt på en nedværdigende og ydmygende facon.

Det viste sig efterfølgende, at gruppe B havde husket mest, gruppe A næstmest og gruppe C mindst. Forklaringen er, at gruppe C har fortrængt situationen som ubehagelig, medens gruppe B så at sige har arbejdet mentalt videre med opgaven efter afleveringen, hvilket har nedsat glemslen.

Andre eksperimenter om ros og ris, som ikke falder ind under Zeigarnik-effekten, har vist at

- opgaver der afsluttes med positiv kritik huskes godt
- opgaver der afsluttes med negativ kritik huskes rimeligt godt
- opgaver der afsluttes uden tilbagemelding (feedback) glemmes hurtigt.

Hvorvidt denne effekt er pædagogisk relevant er højest tvivlsomt. At tilrettelægge sin undervisning efter et sådant afbrydelsesprincip vil normalt ikke være tilrådeligt. Hertil kommer, at undersøgelsen af effekten kun måles på hukommelse og glemsel, og ikke på kompetencer.

² Rosenthal kaldte selv effekten for Pygmalion-effekten. I den græske mytologi var Pygmalion en billedhugger, som blev forelsket i sin egen statue. Rosenthals hovedværk hedder Pygmalion in the Classroom.

³ Studerede i 1920'erne hos Kurt Lewin ved Berlins Universitet



Hawthorne-effekten

Navnet stammer fra Hawthorne Works, som er en afdeling af Western Electric Company, hvor der i en årrække fra 1927 - 1938 (Roethlisberger & Dickson 1939) blev foretaget en række eksperimenter vedrørende forskellige faktorerers indflydelse på produktionen.

Man ville undersøge, om produktionen ville øges, hvis man satte ind på forskellige fronter. Først øgede man belysningen, produktionen steg både i eksperimentalgruppen og i kontrolgruppen.

Så ændrede man farverne. Der skete det samme som ved belysningen.

Så øgede man kaffepausens længde. Der skete igen det samme som ved de to foregående eksperimenter.

Så gik man den anden vej og reducerede kaffepauser, lys og farver. Og produktionen steg fortsat. Dengang uforklarligt i et industrisamfund med masseproduktion og kvantitetsvurdering.

I dag er forklaringen såre simpel, men det var den ikke i 1938:

Ledelsens interesse for medarbejderne betyder mere end de ydre forhold.

I undervisningen kender erfarne lærere til samme virkning:

Hvis du interesserer dig for dine elever, og dine elever mærker denne interesse, vil de fleste elever yde noget mere.

Placebo - effekten

Denne effekt kan oversættes ved ordet "snydetablet-effekten". Ordet kommer fra latin med betydning "behage". I vore dage kan det nærmest oversættes med "blindpille" eller "narremedicin". Inden for lægevidenskaben og i lægelig praksis er det anvendt at ordinere uskadelige piller, for eksempel kalktabletter, som ikke har nogen kemisk eller medicinsk virkning, men alene en psykologisk virkning på patientens opfattelse af egen tilstand og en opfattelse af at patienten er under behandling.

I den daglige undervisning har placebo-effekten ingen særlig betydning. Men den bruges i pædagogiske forsøg, hvor man anvender en eksperimentalgruppe og en kontrolgruppe.

Det har nemlig vist sig, at eksperimentalgruppen oftest klarer sig bedre end forventet alene i kraft af den er en eksperimentalgruppe. Den forsøger så at sige at leve op til forsøgets forventninger. Ved samtidig at udpege en kontrolgruppe og lade begge gruppe forstå, at de er kontrolgrupper, fjerner man den positive effekt ved at være udpeget som forsøgskanin.

Nocebo.



Nocebo-effekten er placebo-effektens negative modstykke, som får os til at føle os mere syge. Den ses f.eks., når patienter får uvirksom medicin (som en kalktablett) og alligevel oplever bivirkninger, som er forbundet med "rigtig" medicin. Nocebo betyder på latin 'jeg vil skade.'